

به نام آفرینندهٔ زیبائی ها

وزارت علوم ، تحقیقات و فناوری

دانشکده موسیقی

پایان نامه تحصیلی جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته نوازندگی موسیقی ایرانی

عنوان:

بررسی ۱۰ نمونه از گونه های موسیقایی مذهبی و غیرمذهبی

موسیقی بوشهر و مقایسه آن با ردیف دستگای موسیقی ایران

استاد راهنما :

سید حسین میثمی

عنوان بخش عملی :

اجرای آثار غلامحسین بیگجه خانی در دستگاه سه گاه

استاد راهنمای بخش عملی :

سید حسین میثمی

نگارش و تمقیق :

سارا رضازاده

شهریور ۱۳۹۲

تعهد نامه

اینجانب سارا رضازاده اعلام می دارم که تمام فصل‌های این پایان نامه و اجزاء مربوط به آن برای اولین بار (توسط اینجانب) انجام شده است. برداشت از نوشته‌ها، کتب، پایان‌نامه‌ها، اسناد، مدارک و تصاویر پژوهشگران حقیقی یا حقوقی (فارسی و غیرفارسی) با ذکر مأخذ کامل و به شیوه تحقیق علمی صورت گرفته است.

بدیهی است در صورتی که خلاف موارد فوق اثبات شود مسوولیت آن مستقیماً به عهده اینجانب خواهد بود.

تاریخ

امضاء

یاد و سپاس

پاسخ دادن به زحمات، فداکاری ها و دلسوزی های خانواده و اساتیدم در قالب کلمات و جملات سخت است. چگونه میسر است از پدر و مادرم که عمرشان را به پایم ریخته اند، و اساتیدم که جرعه جرعه از وجود خود در روح من دمیده اند در قالب چند واژه تشکر کنم. اما به رسم ادب بر خود لازم می دانم از نام گرامیشان یاد کنم.

اولین خاطراتم از کودکی صدای تار استاد محمد رضا لطفی است، که در خانه مان طنین انداز می شد، گویی من ناخواسته اولین درس هایم را از صدای جادویی تارش می آموختم. و این خود حاصل عشق پدر بود به موسیقی ایرانی و عشق بی شائبه اش به تار که سال ها بعد عشق اولش با شنیدن در خیال و عشق دومش با چشمه نوش در من بیدار شد، جوانه زد، قد کشید و سر کش شد چنان که مسیر زندگی ام را به این سو کشاند. و اولین تار، هدیه ی مادرم بود، گرانبها ترین هدیه ی زندگی ام. تک تک مضراب ها و عمری که به تار زدن پرداخته ام را به ساحت پدر و مادرم تقدیم می کنم، که در این دنیا چیزی گرانبها تر از این برای تقدیم ندارم.

عاشقانه ترین سپاسگزاریم را به همسر مهربانم تقدیم می کنم که دلسوزی ها و تشویق هایش گواه روح هنرمند و متعالی اش است و بدون لطف و همکاریش کارم از پیش نمی رفت نخواهد رفت. و خواهر عزیزم، سرور، که وجودش سرور زندگیست، و در این سالها مهربانانه مرا و های و هوی تارم را تحمل کرده از اتاقی که فقط یک دیوار فاصله مان است. و قدردانی بیکرانم از :

استاد عزیزم فریبرز عزیزی که برای اولین بار تار را در آغوشم گذاشت. استاد مهربانم مجید درخشانی که حمایت ها و دلسوزیهایش همیشه راهگشایم بوده و امیدوارم تلاش هایم پاسخی به اعتمادش باشد.

استاد محمد رضا لطفی که عمریست تارش مرا به تار پیوند داده. استاد فرزانه ام جناب آقای علی صمد پور که اگر نبود حمایت ها و دلگرمی هایشان نه پایانی بود و نه پایان نامه ای.

استاد ارجمندم امیر حسین اسلامی که امیدوارم روزی به پاس تمام زحماتش مایه افتخارش باشم. استاد بزرگوارم شریف لطفی که روح خستگی ناپذیرش را باید سرلوحه زندگیم قرار دهم. و استاد سید حسین میثمی که در این دوره ی تلاش جهت فراهم کردن پایان نامه متانت و صبوریشان آموزنده و نشان از عشق به موسیقی است.

و همچنین همکاری بی دریغ دوستان عزیزم که در اجرای بخش عملی، قوت قلبی بود در این روزهای پر استرس.

پیشگفتار

این پایان نامه به بررسی ده نمونه از گونه های موسیقی مذهبی و غیر مذهبی بوشهر و مقایسه آن با ردیف موسیقی دستگاهی ایران می پردازد. منظور از گونه، نوع خاصی از موسیقی است که برای مخاطبان آن منطقه جغرافیایی به راحتی قابل تشخیص و تمایز از گونه های دیگر باشد. نمونه های مذکور کماکان در حیات مذهبی و در حیات غیر مذهبی موسیقی بوشهر کاربرد دارد، اگرچه برخی از این گونه ها در تحولات مدرن شدن اجتماعی کم رنگ تر شده است. کارکرد موسیقایی در حیات اجتماعی بوشهر غالباً دو حوزه ی مذهبی و غیر مذهبی را دربر می گیرد و ظاهراً این دو حوزه در تعامل گسترده ای نسبت به یکدیگر می باشند. شباهت هایی میان این نمونه ها و بعضاً گوشه های موسیقی دستگاهی می توان مشاهده کرد که در این پایان نامه به آن نیز پرداخته می شود.

این تحقیق ابتدا جنبه توصیفی دارد و سپس با استفاده از تجزیه و تحلیل مدال تلاش می شود ساختار مدال این گونه ها مورد بررسی قرار گیرد.

در این پایان نامه از دو شیوه ی میدانی و کتابخانه ای برای تشریح ده گونه استفاده شده است. بیشترین منابع میدانی برگرفته از مصاحبه های است که با آقایان عبدالعزیز رضازاده، و غلامرضا دمان داشته ام. همچنین از تحقیقاتی که آقای عبد العزیز رضازاده حدفاصل سال های ۱۳۷۰ تا ۱۳۷۳ در روستاهای اطراف بوشهر انجام داده اند نیز بهره برده ام. مدت زمانی که برای جمع آوری مطالب و همین طور آشنایی دقیق با انواع موسیقی در بوشهر و شیوه اجرای مراسم های گوناگون صرف شده

حدود شش ماه است. مهم ترین منابع نظری در این پایان نامه عبارتند از موسیقی بوشهر، آیین شروه سرایی، شروه سرایی در جنوب ایران و استان زیبای بوشهر بوده اند.

دو سؤال زیر فرضیات اساسی مورد نظر در این پایان نامه را شامل می شوند:

الف) آیا بین موسیقی بوشهر و ردیف دستگاهی ایران ارتباط مدال وجود دارد؟

ب) آیا موسیقی بوشهر را می توان از جنبه ی مدال با ردیف دستگاهی موسیقی ایران مورد قیاس

قرار داد؟

این پایان نامه از سه فصل تشکیل شده است که در فصل اول شرایط اجتماعی و اقلیمی موسیقی بوشهر، تقسیم بندی موسیقی بوشهر به دو گونه مذهبی و غیر مذهبی و همچنین شرحی بر چگونگی اجرای مراسم عزاداری ایام محرم در بوشهر و آوانگاری ۱۷ نوحه آورده شده است.

در فصل دوم به شرح گونه های غیر مذهبی موسیقی بوشهر شامل شروه و مشابهت آن با دیگر آواز های محلی، همچنین مختصری راجع به دوبیتی، لبالب، بیت، لاحولالله، سبالو و خیام خوانی و هفت نمونه آوانگاری مربوط به گونه های شرح داده شده آمده است.

و در فصل سوم به بررسی مدال گونه های آوانگاری شده پرداخته شده است.

در راستای پیشینه این تحقیق می توان کامل ترین و دقیق ترین نمونه را کتاب موسیقی بوشهر

تألیف دکتر محمد تقی مسعودیه دانست. که در آن گونه های موسیقی بوشهر و شیوه اجرای انواع

مراسم با جزئی ترین توصیفات آورده شده. همچنین در کتاب شروه سرایی در جنوب ایران، توصیف

جزئیات شروه به شکل کامل و دقیق و همچنین مختصری موجز و مفید در ارتباط با موسیقی جنوب

ایران ذکر شده است و مقایسه آن با موسیقی نواحی ایران مورد بررسی قرار گرفته.

از آنجا که معتمد دانشجوی رشته ی موسیقی با گرایش نوازندگی ایرانی که سالهاست با ردیف

سر و کار نزدیک دارد باید به شناخت و آشنایی با موسیقی نواحی ایران بپردازد، چرا که نمی توان

هیچ مرز مشخصی بین ردیف دستگاهی و موسیقی مناطق مختلف این مرز و بوم پیدا کرد، چرا که

هر دو در دل هم تار و پود تنیده اند و همدیگر را تغذیه می کنند، از خراسان و مازندران گرفته تا

منطقه ی گسترده ی فارس و صد البته جنوب ایران که به قاطعیت می توان گفت خطه ایست سرشار

از ملودی های ناب و مردمانی که روز و شبشان با موسیقی عجین شده است و از آنجا که هر محقق چنانچه زاده ی محل مورد تحقیق باشد، پتانسیل ذاتی قوی تری به لحاظ پیشینه ی محیطی، فرهنگی، تربیتی و خانوادگی نسبت به فرد غیر بومی دارد (در مورد موسیقی، ذائقه ی شنیداری که از بدو تولد با لالایی های مادر شکل می گیرد را نمی توان دست کم گرفت)، پس بر آن شدم تا موسیقی زادگاهم، بوشهر را جهت بررسی انتخاب کنم و از آنجا که تحصیلاتم را در این رشته پی گرفته ام، شاید این تحقیق و بررسی بتواند نقشی مفید و موثر در جهت حفظ و شناساندن موسیقی آن منطقه به اهلس ایفا کند.

چکیده:

در این پایان نامه بررسی مدال ده گونه مذهبی و غیر مذهبی موسیقی بوشهر همراه با مقایسه گونه های بررسی شده با ردیف دستگاهی موسیقی ایران مورد مطالعه قرار می گیرد. این تحقیق مبتنی بر روش توصیفی و تشریحی بر اساس آوانگاری برخی از گونه های موسیقی مهم بوشهر است. موسیقی بوشهر طی تاریخ متأثر از فرهنگ های غیر ایرانی بوده است؛ به عنوان نمونه در برخی از نوحه ها می توان رنگ و بوی از ملودی های موسیقی اعراب مشاهده کرد؛ همچنین پلی ریتمک موجود در مراسم سنج و دمام بی تأثیر از موسیقی آفریقا نیست. انطباق ویژگی های مدال گونه های موسیقی بوشهر با برخی از گوشه های مهم ردیف دستگاهی موسیقی ایران از نتایج مهم این پایان نامه است.

کلید واژه ها: موسیقی بوشهر، گونه های موسیقایی، مد.

فهرست مطالب

فصل اول	۱
زمینه های تاریخی اجتماعی و اقلیمی موسیقی بوشهر	۱
موسیقی در حیات مذهبی و غیر مذهبی	۶
محرم و صفر در بوشهر	۸
سینه زنی	۱۰
واحد	۱۱
نوحه و نوحه خوانی در بوشهر	۱۲
به حسن گریه کنم یا به حسین یا به رضا	۱۶
نوحه	۱۶
نوحه خوان: بخشو	۱۶
نوحه	۱۷
نوحه خوان: بخشو	۱۷
نوحه	۱۸
نوحه خوان: بخشو	۱۸
نوحه قبل از واحد	۱۹
نوحه خوان: بخشو	۱۹

۱۹	فرمود ایهاالقوم به صدای حزین
۲۰	نوحه شب عاشورا
۲۰	نوحه خوان: بخشو
۲۱	نوحه
۲۱	نوحه خوان: بخشو
۲۱	متن نوحه : نا مفهوم
۲۴	نوحه واحد
۲۴	نوحه خوان: بخشو
۲۵	نوحه واحد
۲۵	نوحه خوان: بخشو
۲۶	نوحه
۲۷	نوحه
۲۸	نوحه
۲۸	قتل شهنشاه کون و مکان است
۲۹	فصل دوم
۲۹	گونه های موسیقی بوشهر
۳۰	آیین شروه سرایی

۳۲.....	مشابهت شروه با دیگر آوازه‌های محلی
۳۶.....	شروه
۳۸.....	دو بیتی
۴۰.....	هم آوایی شروه با نی
۴۱.....	فایز خوانی
۴۵.....	تاثیر طبیعت بر شعر جنوب
۴۶.....	نماد های معنوی در شعر جنوب
۴۷.....	لبالب
۴۸.....	لبالب
۴۸.....	گفتا زینب با آه و غم، لبالب
۵۰.....	مقدمه بیت
۵۰.....	نی جفتی: احمد علی شرفی
۵۰.....	خواننده: کبری صمیمی
۵۱.....	بیت
۵۱.....	بیت خوان: عبدالکریم کرمی
۵۲.....	چاووشی

۵۵.....	لا حول الا الله.....
۵۶.....	سبالو.....
۵۶.....	شام غریبان.....
۵۷.....	خیام خوانی - شکی shaki.....
۵۸.....	لالایی.....
۵۹.....	زار.....
۶۱.....	فصل سوم.....
۶۱.....	مبانی نظری موسیقی بوشهر.....
۶۲.....	فواصل در موسیقی بوشهر.....
۶۳.....	بررسی مدال گونه های آوانگاری شده.....
۶۶.....	به حسن گریه کنم یا به حسین یا به رضا.....
۷۶.....	منابع.....

فصل اول

زمینه های تاریخی اجتماعی و اقلیمی موسیقی

بوشهر

استان بوشهر از قدمت فرهنگی زیادی برخوردار است. این قدمت فرهنگی را می توان تا حدود ۲۲۰۰ سال قبل از میلاد تخمین زد. شهر بوشهر که در بدو امر ریشهر نام داشته است توسط اردشیر اول (اردشیر بابکان ۲۴۱-۲۲۶ م) اولین پادشاه سلسله ساسانیان تأسیس می گردد. حدود سال ۱۷۳۰ م. شهر قدیمی ریشهر به بوشهر انتقال یافته و بدین ترتیب بوشهر امروزی شکل می گیرد. در بوشهر همانند سایر مناطق خلیج فارس ملیت های بیگانه، به ویژه آفریقایی ها کوچ نموده اند. بنا بر این اساس موسیقی بوشهر و سایر مناطق خلیج فارس از موسیقی عرب و آفریقا تأثیر گرفته است.

هدف در این رساله تحقیق پیرامون موسیقی بوشهر است. بخشی از رساله گردآوری آداب و رسوم رایج در بوشهر به هنگام اجرای مراسم هایست که موسیقی در آنها نقش کلیدی را ایفا می کند و بخشی دیگر آوانگاری مشهورترین نمونه های موسیقی مذهبی و غیر مذهبی است. و شاید مهمترین عاملی که عزم را جهت تحقیق پیرامون موسیقی بوشهر جزم کرد چیزی نباشد جز اصلتم که خون پدر و مادر بوشهری در رگهایم جاریست و صد البته یاد شیرین سالهای کودکی که در بوشهر سپری شد و از همه مهم تر شب های تاسوعا و عاشورا که همه مردم مهمان کوچه پس کوچه های تنگ و قدیم شهر می شدند برای تماشا و از همان سالها ضربات سحر انگیز دمام و خلسه بی بدیل نوحه که تنها در گرو حضور در آن مراسم قابل درک است تک تک سلول هایم رو به خود آغشته کرده. احساس تعلق خاطری که شاید هر انسانی نسبت به دیار دیرینه خود احساس کند.

موسیقی هر منطقه که جزئی جدایی ناپذیر از فرهنگ آن منطقه محسوب می شود از رگ و جان با مردم خود گره خورده، و در ذات نغماتش از سختی ها و مصائب و رنج ها و شادی هایشان سخن می گوید.

با نگاهی اجمالی به موسیقی بوشهر می توان به رابطه ی عمیق موسیقی با زندگی اجتماعی و تلاش مردم در زیر چتر مشقات حاصل از گرمای طاقت فرسا و نا ملایماتی که زایده ی همنشینی با دریاست پی برد.

موسیقی بوشهر با زندگی مردم عجین است و حتماً مرهم و مأمنی بوده برای مردم رنج کشیده. برای ساعات کار که صیادان به هنگام صید هم آوا می شوند، برای ساخت و ساز لنج، موسیقی کار را لطف و تحرکی شادی آفرین می بخشد و کودکان که با لالایی مادران می خوابند و لالایی اولین تجربیات انسانیست برای شنیدن شکل گرفتن آنچه ذائقه شنیداریش می نامیم. و خلاصه در تمام لحظات چه عزا و چه شادی موسیقی مخصوص همان رویداد جاریست.

موسیقی بوشهر در اصل ریشه ی آوازی دارد و آن را می توان به دو گونه موسیقی مذهبی و غیر مذهبی تقسیم کرد. آواز های دسته اول که در مناطق دشتی، دشتستان و تنگستان به عنوان موطن اصلی آنها متداول است، شروه نام دارند..

برای اهالی بوشهر و حوالی، موسیقی مذهبی و به ویژه آواز هایی که در ایام محرم اجرا می گردند اهمیت بیشتری نسبت به موسیقی غیر مذهبی دارند. در این شهر هر یک از محله ها جداگانه مراسم عزاداری محرم را برپا می دارند..

مشابهت ملودی گونه مذهبی موسیقی در بوشهر با گونه غیر مذهبی خود نمایان گر آن است که این دو از نمونه های انتزاعی، و ذهنیتی واحد سرچشمه گرفته اند و به این ترتیب از وحدتی کلی برخوردار هستند.

زندگی مردم بوشهر در کنار طبیعت خشن و طاقت فرسای آن نیازمند عنصری هنری جهت تلطیف روزگار و خشونت دریاست. در این میان موسیقی چنان به روحیه و لحظه لحظه ی زندگی مردمان آن دیار رخنه کرده که به جرأت می توان گفت که هیچ کاری را بدون حضور موسیقی سامانی نیست. لالایی مادر برای خواب کودک، بیت خوانی در شادی ها، موسیقی کار به هنگام ساخت کشتی ها، آواز های صیادان هنگام صید ماهی یا کشیدن تور، مراسم عزاداری و.... همه و همه با موسیقی منحصر به فرد خود همراه است.

با توجه به حوادث تاریخی و طبیعی که صفحات جنوب را در طول تاریخ در بر می گیرد، وجوه مشترک فرهنگ بوشهر (ضمن گره خوردگی با فرهنگ های مهاجر) با فرهنگ دشتی و دشتستان و تنگستان نیز غیر قابل انکار است. از طرفی نمود و بازتاب برخورد های اجتماعی سیاسی مردم جنوب با ملل دیگر در مقاطع معین، نه تنها در حوزه فرهنگ و ادب بلکه در قلمرو موسیقی و سایر اشکال هنری (عامیانه و غیر عامیانه) قابل تصور است. اصولاً خلیج فارس از روزگار باستان محل آمد و رفت و اختلاط و ارتباط اقوام متعدد اعم از سوداگر، دریانورد، جنگاور و ماجراجوی بوده است که سنن و آداب و زبان ها و اندیشه های متفاوت داشته اند.

شکست ها و پیروزی های قهری، مهاجرت های اجباری و کوچ کردن به سرزمین های مجاور یا پذیرایی از اقوام فاتحی که به سرزمین های ساحل نشین کوچ می کردند، فرهنگ و فولکلور و زبان و موسیقی مردم این سرزمین را مورد دستخوش تحولات و تغییرات گوناگونی ساخته است. یکی از ارمغان های سفر سوداگران و دریانوردان خلیج فارس که در دورترین دریا ها، یعنی دریای هند و

آفریقا و جاوه و سوماترا و اندونزی مسافرت می کرده اند، موسیقی، لهجه آداب و سنن اقوام دور دست بوده است که با خود به ارمغان می آورده اند و آنها را اندک اندک شایع می کرده اند. از نظر زبان شناسی، گروه لهجه های محلی که تا به امروز در سواحل خلیج فارس و جزایر آن بدان گفتگو می شود آن دسته که در قسمت شمال غربی خلیج و در اطراف دجله و کارون رایج است، مانند لهجه های خوزستانی و بهبهانی، پیوند نزدیکی با لری و کردی دارد و آن قسمت که در سرزمین فارس و سواحل آن صحبت می کنند با لهجه ی شبانکاره ای و پهلوی ساسانی ارتباط می یابد. لهجه های سواحل مکران با لهجه های بشاگردی و بلوچی مربوط است (احمد اقتداری ۱۳۸۴: ۲۴۸، ۲۴۹).

زبان مردم بوشهر فارسی دری است که با واژه های محلی توام است. این واژه ها با قدری اختلاف مورد استفاده مردم ساحل نشین قرار می گیرد. طبعاً رد پای مردم بیگانه، عربی، انگلیسی و هندی به دلایل گوناگون (از جمله حضور نا خواسته هندی ها و انگلیسی ها در صفحات جنوب و همسایگی با شیخ نشین های جنوبی خلیج فارس) در مکالمات رایج مردم قابل تصور و پیگیری است. اما لهجه های مردم دشتی و دشتستان و تنگستان با همه شباهت هایی که با یکدیگر دارند، هر کدام دارای ویژگی و فردیت خاصی است. در زبان محاوره مردم این دیار غالباً به واژه های فارسی سره بر می خوریم.

برای ساکنین این شهر موسیقی مذهبی و به ویژه موسیقی که در ماه محرم ارائه می شود اهمیت بیشتری را نسبت به موسیقی محلی داراست. در اینکه ترانه های مذهبی دارای قدرت بیشتری است، تردید باید کرد. به طور کلی ترانه های بوشهر به دو گروه تقسیم می شوند گروهی که متر مشخص دارند و گروهی که متر آزاد دارند. در گروه اول، ملودی یا خیلی کوتاه است یا اینکه از فیگورهای متعدد کوتاهی که حدود آنها کاملاً مشخص است تشکیل می گردد در حالی که دسته دوم که اکثراً شروه نامیده می شوند به طور کلی پیودی را تشکیل می دهند که قسمت های آن به وسیله سکوت های نسبتاً طولانی از هم مجزا می شوند. معمولاً به هر پیود یک بیت تعلق می گیرد. در این آواز ها ملودی که انحنای تثبیت شده ای را داراست، از ابتدا نقطه اوجی را در مسیر خود هدف قرار می دهد این نقطه اوج نسبت به صدای خاتمه اکثراً فاصله پنجم و گاهی استثنائاً یک اکتاو را تشکیل می دهد.

تقریباً تمام پیرودها ازین قاعده پیروی می کنند گرچه در جزئیات گاهی با هم تفاوت دارند. مقایسه پیرودها با هم می تواند طرح مشترک همه آهنگ ها را معین کند (مسعودیه ۱۳۵۶: ۱۶).

«...ترانه های بوشهر به عقیده ی برخی از شناسندگان آن تحت تأثیر زیاد موسیقی آفریقایی قرار گرفته است. در گذشته نوازندگان در درجه ی اول در مراسم عروسی شرکت می کردند...» (همان: ۱۵).

اساساً موسیقی مذهبی و غیر مذهبی بوشهر را شاید نتوان تفکیک مطلق کرد. چرا که بیشتر فرم ها و ملودی های رایج در این موسیقی در هر دو مراسم شادی و عزا خوانده می شود مثلاً بیت خوانی که در مراسم عزای علی اکبر خوانده می شود فرم مخصوص عروسی است، چاووشی که در بین نوحه واحد خوانده می شود فرم مخصوص بدرقه و استقبال زائران است، شروه هم در عزاداری خوانده می شود هم در شب نشینی های مردم. تفاوت اصلی فقط در انتخاب اشعار است. به طور کلی فرم های شروه، بیت، لالایی، خیام خوانی، حاجیانی، شکمی، چوبی، آوازها و نغمات کار را می توان از زیر مجموعه موسیقی غیر مذهبی دانست.

موسیقی جنوب دارای بافت مذهبی است، گرچه شروه مرز خود را با این نوع موسیقی کاملاً مشخص می سازد اما دردمندی های مشترک انواع ترانه های مذهبی و غیر مذهبی قابل انکار نیست و موسیقی مذهبی جنوب نیز از نظر ریتم و آهنگ و فلسفه وجودی آن و خلاصه از نظر اجرا دارای ویژگی های منحصر به فردی است.

مثلاً در بوشهر شروع مراسم عزاداری به وسیله گروهی از سازها که از هفت طبل کوچک به نام دمام، پنج سنج به شکل مضاعف و یک ساز بادی به نام بوق تشکیل می شود، اعلام می گردد وظیفه اصلی اعلام را طبل ها به عهده دارند. این طبل ها استوانه ای شکل بوده و هر دو طرف آن با پوست پوشیده شده. نوازنده با چوب به پوست طرف راست و با دست به پوست طرف چپ می زند. به این طبل ها دمام گفته می شود. جنس سنج ها از آلیاژ مس و روی تعبیه بوده و نسبتاً زخیم هستند. در این ترکیب بندی بوق رنگ صوتی به خصوصی را داراست. به کل این مراسم سنج و دمام اطلاق

می‌گردد. برای بررسی موسیقی بوشهر و شناخت راحت تر آن ابتدا بایستی یک دسته بندی کلی داشته باشیم. موسیقی بوشهر شامل دو نوع موسیقی مذهبی و غیر مذهبی است. سنج و دمام نوعی موسیقی مذهبی است که وظیفه دعوت و خبر رسانی مراسم عزاداری را به عهده دارد و پیش درآمدی بر مراسم عزاداری محرم است. اجرای سنج و دمام و تحرک پر معنای آن بدویت قبایل را در متن یک حرکت مذهبی مجسم می‌کند و در کل رو به سوی اتفاق و اعتراض دارد. اعتراض به عوامل مسلط در طول قرن‌ها که فریاد انسان‌های رنج دیده را به صورت موسیقایی اعلام می‌دارد. در این مراسم معمولاً هفت دمام، پنج سنج و یک بوق شرکت می‌کنند. شایان ذکر است که در میان ایرانیان عدد هفت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

موسیقی در حیات مذهبی و غیر مذهبی

به دلیل رابطه عمیق مردم بوشهر و مذهب، مراسم عزاداری در ماه‌های محرم و صفر از اهمیت فراوانی برخوردار است. شکل و محتوای اجرای این مراسم باعث شده که عزاداری بوشهر منحصر به فردترین مراسم عزاداری در قیاس با سایر نقاط ایران گردد. این مراسم با اجرای سنج و دمام آغاز می‌شود. نکته قابل ذکر این که این مراسم به شکل محله‌ای انجام می‌شود و هر محله نوازندگان مخصوص به خود را دارد. مردم هر محله تعصب خاصی در اجرای مراسم خود دارند تا آنجا که اجرای مراسم در محله‌ها به ترتیب خاصی صورت می‌گیرد و هیچ محله‌ای حق اجرای مراسم قبل از پایان مراسم محله اجراکننده‌ی قبل از خود را ندارد. قبل از شروع مراسم عزاداری، با دود کردن اسفند به پیشواز مراسم می‌روند و بعد از آن بوق شروع مراسم را اعلام می‌کنند و به ترتیب دمام‌ها شروع به نواختن می‌کنند. ابتدا اشکون که بم‌ترین ساز است شروع به نواختن می‌کند و به ترتیب دمام غمیر که از دمام معمولی کوچکتر و زیرتر است و نهایتاً سایر دمام‌ها می‌نوازند. دمام اشکون از دو نوع قبلی زیرتر است و وظیفه‌ی شکستن ریتم را به عهده دارد. اشکون به معنی شکننده و خوردکننده است.

ترتیب قرار گرفتن دمام‌ها به این صورت است که: در جلو دمام/شکون قرار می‌گیرد و دو دمام غمبیر هر یک در سمت راست و چپ/شکون و سایر دمام‌ها به شکل بیضی قرار می‌گیرند. /شکون نقش رهبری دمام‌ها را به عهده دارد. تعداد سنج‌ها از ۵ تا ۹ عدد متغیر است، بوق نیز هدایت کل گروه را به عهده دارد. کلاً شروع و پایان مراسم با بوق است. گاهی ممکن است دو گروه دمام در دو ردیف با هم به نواختن پردازند. این مراسم در واقع برای خبر کردن مردم است و حدود بیست دقیقه به طول می‌انجامد. پس از آن مردم در مسجد جمع شده و مراسم به ترتیبی که شرح آن خواهد رفت ادامه می‌یابد. قابل ذکر است که از نواختن بوق و سنج و دمام نوعی پلی ریتمی ایجاد می‌شود

نه تنها سنج و دمام بلکه مراسم سینه زنی نیز با موسیقی رابطه‌ای مشخص دارد به این شکل که شرکت کنندگان متدرجاً اضافه می‌شوند و دایره وار گرد هم می‌ایستند. در این مراسم هیچگونه سازی شرکت ندارد آوازهای آن صرفاً به وسیله ضربات منظم سینه زنان همراهی می‌گردد. این آوازه‌ها بین خواننده و گروه سینه زنان مرتباً مبادله می‌شود. این مراسم توسط یک رهبر اداره می‌شود، اضافه شدن تدریجی و سپس تکمیل سینه زنان، تعویض ملودی‌ها بین خواننده و سینه زنان، انطباق متر آنها با ضربات سینه زنی و غیره توسط نوحه خوان تنظیم می‌شود. در سینه زنی دو خواننده شرکت دارد. خواننده دوم معمولاً در زمره بهترین خواننده‌های بوشهر است. وی زمانی در مراسم حضور می‌یابد که دایره سوم سینه زنان در وسط دایره دوم تشکیل شده باشد. هر دو خواننده فقط وظیفه اجرای آوازها را به عهده دارند. ازدیاد تدریجی سینه زنان موجب هیجان تدریجی مراسم می‌شود. متن آوازها واقعه عاشورا را درام وار بیان می‌کند و ضربات سینه زنی به گونه‌ای است که هیجان را تا حد خلسه پیش می‌برد. بررسی دقیق آوازها نشان می‌دهد که تهییج و اوج تدریجی آنها نه فقط در شرایط مراسم بلکه همچنین در ذات و خصوصیات ملودی‌ها نهفته است. این خواننده اصلی است که توالی آوازها را معین می‌کند، در حالی که شاعر که خود آهنگساز نوحه نیز هست اشعار را به قسمت‌هایی که کم و بیش دارای مضامین واحدی هستند تقسیم کرده، و برای هر کدام ملودی جداگانه‌ای خلق کرده. خواننده معمولاً ملودی را با تحریرهای خود مزین می‌کند در صورتی که گروه کر سینه زنان آن را به ساده‌ترین شکل در جواب خواننده ارائه می‌دهند، این نکته را نیز

باید اضافه کرد که اکثراً ترانه های محلی (غیر مذهبی) نیز دارای لحن مؤلم و موثرند. به همین دلیل استفاده از ترانه های غیر مذهبی در موسیقی مذهبی امکان پذیر و متداول است. به این ترتیب باید گفت لحن مشابه دو گونه موسیقی مذهبی و غیر مذهبی پلی است که آنها را به هم مربوط و در هم سرازیر می کند.

محرم و صفر در بوشهر

در دو ماه محرم و صفر بوشهر شور و حال خاصی دارد، مساجد، حسینیه ها، تکیه ها و میدان ها را سیاه پوش میکنند. از چند روز پیش از شروع محرم، دمام ها آماده می شوند و کم کاستی های آنها برطرف می گردد. نوحه خوانان جوانان را تمرین می دهند و آنها را با خواندن نوحه های جدید آشنا می سازند. دمام زن های قدیم نو نوازان را تمرین می دهند. بر خلاف گذشته که دشمنی ها و اختلافات بین محلات از اول محرم آغاز می شد امروزه در هر چهار محل اصلی شهر (محل های بهبهانی-دشتی- شنبیدی- کوتی) و هم در تمام محل های خارج و اطراف شهر از آن دشمنی های قبلی خبری نیست. طبیعی است که همه کینه توی ها و دشمنی های بین محله ها که در قدیم وجود داشت بی تأثیر از حضور استعمار انگلیس و ایجاد دشمنی و بهره برداری سیاسی آنها نبوده.

در این دو ماه انواع خوراکی های نذری از قبیل آش نذری، پلو نذری، شکرپلو، قیمه، حلیم، شله زرد، حلوا برنجی، حلوا آردی، آردوروغن، مسقطی، زولبیا، شربت، شکرپنیر و خلاصه انواع خوردنی ها در محل های عزاداری وجود دارد که عزاداران رهگذران و همسایگان از آنها صرف می کنند و حتی به در خانه ها می برند. شور و شوق کودکان نیز در شب های سینه زنی قابل تأمل است.

سینه زنی به شکل منظم و دایره وار که امروز هم در بوشهر مرسوم است دارای تاریخ دقیق و مشخصی نیست و معلوم نیست از چه زمانی مرسوم شده است و چون از عصر نادر شاه افشار (۱۱۴۸ - ۱۱۶۰ ق) تا زمان کریم خان ساکنان بوشهر غیر شیعه بوده یا شیعیان در اقلیت بودند، احتمال نمی رود که در آن زمان برنامه ای برای عزاداری خامس آل عبا به طور مدون اجرا شده باشد و اگر هم اجرا شده محدود بوده است اگر چه بعضی سیاحان در گزارش های خود از روضه خوانی